

Ευγενικιά Κυρία,

Θα ήθελα να Σας αφιερώσω το έργο που από καιρό Σας έχω υποσκεθεί, ένα έργο άξιο του ονόματός Σας, της καλλιτεχνικής ψυχής Σας και του άπειρου σεβασμού που τρέφω για Σας. Δε μου έλειψε η θέληση παρά η δύναμη και για τούτο Σας παρακαλώ να αποδεχτείτε με τη συνηθισμένη Σας καλοσύνη το μικρό και ασήμαντο διήγημα που Σας προσφέρνω. Εγγράφτηκε, Κυρία, πριν από το βαλκανικό πόλεμο, που ήταν το προοίμιο του σημερινού ολέθριου σπαραγμού της Ευρώπης και εδημοσιεύτηκε πρώτη φορά στο Νουμά ενώ διαρκούσε και εμάνιζε εκείνη η αντάρα. Ήταν η τύχη του φαίνεται, το ειρηνικό διήγημά μου να προβάλλει μέσα σε τέτοιες κοσμοϊστορικές ταραχές, όταν ποτάμια αίματος βάφουν τη μητέρα γη, σα μια δειλή διαμαρτυρία ενάντια σ' ένα τόσο άτοπο καθεστώς που για να υπάρξει χρειάζεται τον παράλογο φόνο και την ατυχία τόσων πλασμάτων. Τι σπατάλη ζωής έγινε στα χρόνια τούτα! Αλλά ας ευκηθούμε κιάλας, η τωρινή θλιβερή αιματοχυσία να 'ναι γραμμένη η τελευταία στα βιβλία της ανθρώπινης Μοίρας. Ζέρω, ευγενικιά Κυρία, πόσο συγκινούν την τρυφερή καρδιά Σας όλες αυτές οι δυστυχίες, κι έχω για

τούτο την ελπίδα πως θα Σας φχαριστήσει λιγάκι το ταπεινό μου διήγημα, αν όχι σαν έργο τέχνης, αλλά τουλάχιστο σαν κάτι σύμφωνο ίσως με τα φιλόανθρωπα ιδανικά Σας, τη βαθιά Σας μόρφωση και τη λαμπρή Σας ευφυΐα που όλοι όσοι Σας ξέρουν δε μπορούν παρά να τη θαυμάζουν.

Με σεβασμό

Δικός Σας

Κ. Θ.

Κέρκυρα, 15 Σεπτεμβρίου 1914

Σαν καλή νοικοκυρά η σιόρα Επιστήμη η Τρινκούλαινα εσηκώθηκε πρωί πρωί από το κρεβάτι, εφόρεσε μόνο το μεσοφόρι της, έσιαξε λίγο τα μαλλιά της, άνοιξε την πόρτα της κι εβγήκε μία στιγμή στο λιθόστρωτο καντούνι της. Οι γειτόνοι εκοιμούνταν ακόμη· εκοίταξε ψηλά το μικρό κομμάτι του ουρανού που ολοένα εφώτιζε κι όπου έλαμπαν ακόμα δύο ή τρία αστέρια, εκοίταξε κιάλας στην άκρη του στενού του δρόμου τη θάλασσα, που απλωνότουν ως τα απέναντι βουνά της Στεριάς σταχτιά κι ήσυχη, κι εξαναμπήκε πάλι στο σπίτι της για να ανάψει φωτιά στο μικρό μαγειριό της. Ήταν γυναίκα μισόκοπη, έως σαράντα πέντε χρονώ, λιγνή και ψηλή, με ζαρωμένο πρόσωπο, με πολλά μαλλιά άσπρα· αλλά τα μάτια της ήταν ζωερά κι ακόμα νέα.

«Θα κάμει ζέστα σήμερα», εσυλλογίστηκε ανοίγοντας το μικρό παράθυρο του μαγειριού. Και βλέποντας πως το φως δεν ήταν ακόμη αρκετό, άναψε μ' ένα σπίρτο το κατάμαυρο λυχνάρι που εκρεμότουν από ένα καρφί στον κοκκινωπό και καπνισμένον τοίχο πάνωθε από την ογνήστρα, έπειτα εκοίταξε

καντούνι σοκάκι· Στεριάς Ηπείρου· ογνήστρα γωνία όπου ανάβουν φωτιά

τριγύρου, γυρεύοντας με το βλέμμα την κούκουμα του καφέ, έσκυψε κι επήρε κάρβουνα και τ' άναψε επιδέξια σε λίγες στιγμές στο σιδερένιο φουρνέλο, φυσώντας τα με το στόμα πρώτα και στερνά με το βέντουλο. Και εσυλλογίζονται:

«Έξι στήματα σφυρίδες από τέσσερα φράγκα το στήμα κάνουνε... έξι, κι έξι, δώδεκα' και δώδεκα, εικοστέσσερα φράγκα' ως το Σαββάτο μεθαύριο, θα γένουνε άλλα τρία, τρεις ντουζίνες όλα όλα, τριάντα έξι φράγκα' θα πάνε κι αυτά μαζί με τ' άλλα στον κομό, και σα γένουν εκατό του τα δίνω και τα παίρνει στην τράπεζα. Μην τα ιδεί όμως πρώτα ο μεθύστακός μου, γιατί τα παίρνει και τα κάνει στάχτη ευτύς στην ταβέρνα! Ωχ, τότε γνοιάζει εκείνονε για τα παιδιά μας, για τσι κοπέλες μας! Τα μαυρισμένα μεγαλώνουνε ωστόσο. Να, η Ρήνη μου εγίνηκε, πάει, γυναίκα' αν επρόσμενα από 'φτόνε, αλίμονό της! Ό,τι εκάμανε τούτα τα μπράτσα, αλλιώς ουδέ ποκάμισο ν' αλλάξουμε δε θα 'χαμε». Κι αναστέναξε κουνώντας το κεφάλι.

Όλο παίζοντας με το βέντουλο εφώνασε στην κρεβατοκάμαρη:

«Ε, Ρήνη, τι έπαθες εσήμερα! Ασηκώσου, μωρή κοπέλα! Με το νου πλουταίνει η κόρη, με τον ύπνο

κούκουμα (cuccuma) μεγάλο μπρίκι· *φουρνέλο* φουρνάκι· *βέντουλο* (ventolo) βεντάλια· *στήματα* δέματα από είκοσι τέσσερις σφυρίδες· *σφυρίδες* πλεκτά εξαρτήματα ελαιοτριβείου πάνω στα οποία τοποθετούσαν την ελαιοζύμη· *κομό* μεγάλο έπιπλο με συρτάρια

η ακαμάτρα. Δεν ακούς, ε; 'Η κάνεις που δεν ακούς; Ζύπνα, λέω, ζύπνα».

«Ακόμα δεν εχάραξε, μητέρα», αποκρίθηκε από μέσα χασμουριώντας η Ρήνη, που ήθελε να πάρει ακόμα ένα γλυκό σουρούπι.

«Είναι μεσημέρι», της εφώναξε άσπλαχνα η μάνα της· «σήκω! Πρέπει να το πάρεις μάθημα να σηκώνεσαι πρωί· θα πας σε αντρός χέρια, και ανάθεμα δε θέλω να 'χω από τσου γαμπρούς μου».

Ολομεμιάς στο καντούνι ακούστηκε βιαστικό ποδοβολητό.

«Τι να 'ναι», έκαμε η νοικοκυρά προσέχοντας.

Κι αφήνοντας το βέντουλο εξαναβγήκε στην πόρτα. Από το γυαλό ανέβαιναν βιαστικά το καντούνι τρεις άνθρωποι. Ο ένας τους ήταν φορτωμένος μ' ένα βαρύ τσουβάλι που τον έσκυφε· οι άλλοι δύο τον εβοηθούσαν με τα χέρια για να μπορεί να τρέχει. Κι αμέσως η νοικοκυρά εκατάλαβε τι εσυνέβαινε.

«Είναι λαθρέμποροι», είπε με το νου της· «θα τους έλαχε κάποιος μπελάς στο δρόμο· πώς λεχομανάνε, οι καημένοι, από το φόβο τους κι από τον κόπο».

Ωστόσο οι άνθρωποι είχαν ζυγώσει το σπίτι της κυράς Επιστήμης και μπρος στην πόρτα της, καθαυτό στο κατώφλι, εξεβόθησαν μεμιάς το σακί.

ακαμάτρα τεμπέλα· σουρούπι υπνάκο· έλαχε έτυχε· λεχομανάνε βαριανασαίνουν· εξεβόθησαν ξεκουβάλησαν

«Γλίτωσέ μας», της είπε ο ένας βιαστικά· «κρούψε το».

Τον εγνώρισε ποιος ήταν. «Δε μπορώ, Αντρέα μου, να σε χαρώ», του 'πε γλυκά· «η Αρχή μάς υποψιάζεται».

Μα αυτήν την στιγμή ήρθε σιμά της κι η θυγατέρα της, ακόμα από τον ύπνο, άντυπη κι αυτή και ξέπλεκη, και επρόβαλε το ξανθό της κεφάλι με τα ρόδινα μάγουλα πάνου από τον ώμο της μάνας της, και της είπε με σπλάχνος:

«Θα το αρνηθείς του Αντρέα;»

Κι ο Αντρέας ωστόσο αποκρενότουν: «Η ώρα βιάζει· μας κυνηγούνε· κάμε ό,τι θέλεις· κατάδωσέ μας, α σου το λέει η καρδιά». Κι αμέσως με τους συντρόφους του επήρε το φύγι προς τον ανήφορο.

«Εκατάλαβες μπελιάς αμπονόρα, αμπονόρα, που να μην είχα σηκωθεί!» είπε η κυρά Επιστήμη σταυρώνοντας ανάποδα τα χέρια της και κοιτάζοντας λυπητερά το τσουβάλι· «θέλεις και δε θέλεις, πιε γάιδαρε αγιάσμα. Και να σου λέω, μωρή κοπέλα, να σηκώνεσαι πρώι!»

«Έλα, μάνα», της είπε χαμογελώντας η Ρήνη, «πιάσ' το να το κυλήσουμε μέσα».

Και χωρίς να ειπούν άλλο λόγο, το 'πιασαν και οι δύο με δύναμη και το 'συραν με προφύλαξη στο

σπίτι. Η Ρήνη έκλεισε την πόρτα, έβγαλε από το πάτωμα, που σ' ένα μέρος ήταν κινητό, δύο τρεις σανίδες, και σε μία στιγμή το σακί έπεφτε μέσα στο κατώγι και το πάτωμα ξαναρχότουν στη θέση του, σα να μην είχε γίνει τίποτα. Μα ο πατέρας τώρα εφώναζε από το κρεβάτι:

«Τι κάνετε, μωρές παραδερμένες; Θα σας βάλουμε στη φυλακή και μένα μαζί σας, θα πάρεις τα παιδιά μας στο λαιμό σου».

«Το δικό μου τ' όνομα πάρ' το εσύ, γειτόνισσα!» του αποκρίθηκε η κυρά Επιστήμη κάνοντας πως θυμώνει, «αφόντις μας εκατάστρεψες κι εσπατάλησες ό,τι κι αν είχες στον τζιόγο, στο πιωτό και ο Θεός το ξέρει πού αλλού, τώρα χλιέσαι τα παιδιά μας, μεθούα! Πώς θα βγει το θεόψωμο;»

«Μα δε μας λείπει, μωρή γυναίκα», της αποκρίθηκε καθίζοντας στο κρεβάτι και κοιτάζοντας την πόρτα της κάμαρας, όπου τώρα η νοικοκυρά εστεκότουν τρομερή, παρέτοιμη να μαλώσει περισσότερο.

«Το φέρνεις, βλέπεις, εσύ κάθε μέρα», του αποκρίθηκε βάζοντας το γρόθο της στη ζώση. «Πού ήσουνε εψές και επροψές και πού θα πας απόψε; Στην ταβέρνα, ε; Κι ακόμα έχεις μούτρο και μιλείς!»

κατώγι υπόγειο· παραδερμένες βασανισμένες· αφόντις από τότε που, αφότου· τζιόγο (giuoco) χαρτοπαιξία· χλιέσαι (<χλίβομαι <θλίβομαι) λυπάσαι· μεθούα μεθύστακα· ζώση μέση

«Ό,τι λάχει κι απολάχει», της απάντησε δειλά δειλά, θέλοντας να τελειώσει, «η ίδια θα 'χεις το φταίξιμο. Μα ας αφήσουμε τώρα τσι κουβέντες, άμε να μου φτιάξεις τον καφέ να πάμε στη δουλειά μας».

«Δε γνοιιάζεσαι παρά για την κοιλιά σου», του απάντησε με ημερότερη φωνή· «γιατί να 'σαι έτσι, καημένη;» Και εξαναγύρισε στο μαγειριό της όπου τώρα τα αθράκια εξεψύχιζαν, και το νερό δεν είχε ζεστάνει.

Μα ένας νέος ποδοβολημός την έφερε πάλι στην πόρτα.

«Είναι οι χωροφυλάκοι», είπε με το νου της χωρίς κανένα φόβο· «ας πάμε να τσου μιλήσουμε».

«Κιουριά», της εφώναξε ο ένας, «μήπους πέρασαν δώθ' νις;»

«Ποιοι;» του αποκρίθηκε χαμογελώντας.

«Δεν άκ'σις τίπ'τς; Μας χτ'πήσανι, ανάθιμ' τουν πατέρα τ'ς, του νουματάρχ', και μας 'φ'γαν. Δεν τ'ς είδισ να διαβούνι;»

«Εγώ;» απολογήθηκε κάνοντας το σταυρό της, «τώρα σηκώθηκα· με βλέπετε που 'μαι άντυτη ακόμα... Μα πιστεύω ν' άκουσα τρεχατά στ' άλλο το καντούνι· πηγαίνετε ιδέστε· πάνε προς τη χώρα, λογιάζω· αν τρέξετε γλήγορα τσου πιαίνετε».

Οι χωροφύλακες εκοιταχτήκαν σα να ρωτούσαν ο ένας τη γνώμη του άλλου:

άμε πήγαινε· αθράκια μισοκαμένος σωρός από κάρβουνα, θράκα· χώρα πόλη· πιαίνετε πιάνετε

«Άμι γύριβε τ'ς τώρα», έκαμε ένας, «μας φύγανι, χαλάλ' τ'ς για τούτ' τ'ν φουρά».

«Άλλοντ'ς, βρε πιδιά, κάτ' κουλνούσ' κι για μας' τώρα, αντί, ξύλου!»

Κι εχαιρέτησαν τη νοικοκυρά πηγαίνοντας αφρόντιστα προς το γιαλό και παίζοντας με τα κομπολόγια τους.

φουρά φουρά' κουλνούσ' κολλούσε (ενν. χρήμα): αντί αντίθετα

ΕΡΗ ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ

Οι ερωτευμένες ηρωίδες στην πεζογραφία
του Κωνσταντίνου Θεοτόκη
και οι λογοτεχνικές αδελφές τους:
παραλλαγές μιας τυπολογίας

Εισαγωγικά

Γιατί βέβαια, να, αν αφήνεις τη γυναίκα σου να κάμει του κεφαλιού της και της δώσεις λευτεριά απόλυτη δεν είναι ζήτημα... θα 'ρχότουν η στιγμή, κουτή καθώς είναι, θα 'βρισκε πάντα κάποιονε για να σε κρατώνει!... Οι γυναίκες είναι κι αυτές σαν τους άντρες, τα νεύρα και τα κέντρα της ερωτικής λειτουργίας είναι τα ίδια... η γλύκα επομένως η ίδια κι απaráλλαχτη, ο πειρασμός ο ίδιος!... Μα επειδή για τη γυναίκα η πράξη είναι πολύ σοβαρότερη για την κοινωνία όπου ζούμε, η γυναίκα ντρέπεται περισσότερο και βασιτιέται περισσότερο, μα πάντα κι αυτή κιντυεύει! Ευτυχώς όμως που η γυναίκα είναι πλάσμα δειλό, πλάσμα αδύνατο, πλάσμα με μικρό νου!... κι ο φόβος

έχει γι' αυτήνε μεγάλη ενέργεια· αυτό όμως έκαμε και το χαρακτήρα της μικρόνε, την έκαμε πονηρή, ψεύτρα, πολλές φορές κακή και σκληρή!... Φοβάται βλέπεις!... Μα αυτός ο φόβος είναι μέσο σπουδαίο για τον άντρα· με το φόβο την κυβερνάει όπως θέλει, την τρομοκρατεί πολύ εύκολα!... πολύ εύκολα!... κι έτσι η γυναίκα, θέλοντας δε θέλοντας, μπορεί να μείνει πιστή στον άντρα, φτάνει ν' άνοιγε αυτός καλά τα μάτια του!... Κι όχι πολύ θάρρος...

Αυτά τα λόγια, που με τόση απαξίωση και περιφρόνηση τοποθετούν τη γυναίκα σε απόλυτα μειονεκτική θέση απέναντι στον άντρα ως προς το ζήτημα του έρωτα, αποτελούν σκέψεις του γιατρού Αριστείδη Στεριώτη, ενός αντιπαθητικού ήρωα του μυθιστορήματος του Κωνσταντίνου Θεοτόκη *Οι σκλάβοι στα δεσμά τους*¹. Ο ίδιος συγγραφέας σε ένα σονέτο, μέρος

¹ Βλ. Γιάννης Δάλλας, *Κωνσταντίνος Θεοτόκης. Κριτική σπουδή μιας πεζογραφικής πορείας*, Εκδόσεις Σοκόλη, Αθήνα 2001, το παράθεμα στη σ. 284. Ο Θεοτόκης μείωσε πολύ αυτό το κείμενο στην τελική μορφή του βιβλίου, βλ. Κωνσταντίνος Θεοτόκης, *Οι σκλάβοι στα δεσμά τους*, προλεγόμενα Γιάννης Δάλλας, Εκδόσεις Κείμενα, Αθήνα 1981, σ. 281. Στο εξής, οι παραπομπές σε βιβλία για τα οποία γίνεται λόγος δηλώνονται με τον αριθμό των σελίδων μέσα σε παρενθέσεις στο τέλος κάθε πα-

μιας προσωπικής του «ερωτικής αλληλογραφίας σε στίχους»², στολίζει τη γυναίκα που αγαπά με υπερκόσμια αγλύ, εξυψώνοντάς την στην αγιοσύνη:

Τόσο η καρδιά μου κάποτε λιγώνει
Σ' αγάπης συντριβή, σα σε μεθύσι,
Που τίποτα δεν έχει να ποθήσει,
Και σ' ωκεανό άλλου κόσμου πελαγώνει. [...]

Και μ' οδηγά για να 'χει συντροφιά της
Κι άλλες ψυχές που η δέηση τες αγιάζει,
Στην εκκλησιά· κι αν στη σεμνή ομορφιά της

Την κυρά της ιδεί, τότες λογιάζει
Πως μέσα απ' την παράδεισο κατέβη
Η λατρευτή ψυχή που τη γητεύει.³

Η γυναίκα λοιπόν στο έργο του Θεοτόκη παρουσιάζεται σαν πλάσμα κατώτερο, με άπειρα ελαττώματα, αλλά και σαν αγγελική μορφή. Οι δύο αυτές όψεις, άλλοτε σε συνύπαρξη κι άλλοτε σε αντιπαρά-

---

ραθέματος. Στα παραθέματα εκσυγχρονίστηκε η ορθογραφία και χρησιμοποιήθηκε το μονοτονικό σύστημα.

² Ο χαρακτηρισμός του Φίλιππου Βλάχου, «Ανέκδοτα σονέττα του Κωνσταντίνου Θεοτόκη. Σχεδιάσμα εισαγωγής στην έκδοση», *Πόρφυρας*, τ. ΙΑ', τχ. 57-58 (Απρ.-Σεπτ. 1991): Αφιέρωμα στον Κ. Θεοτόκη, σ. 207.

³ 'Ο.π., σ. 216.

θεση, συνιστούν βέβαια μια παμπάλαιη διχοτομία. Είναι πασίγνωστη η στιχομυθία του βυζαντινού αυτοκράτορα Θεόφιλου και της νεαρής Κασσιανής, η απάντηση της οποίας τής στέρησε τον θρόνο. «Ὡς ἄρα διὰ γυναικὸς ἐρρῦη τὰ φαῦλα», εἶπε ο Θεόφιλος, υπονοώντας την Εύα και το προπατορικό αμάρτημα. «Ἄλλὰ καὶ διὰ γυναικὸς πηγάζει τὰ κρείττονα», ἀντέτεινε η Κασσιανή αναφερόμενη στην Παναγία⁴.

Σε αυτό ακριβώς το δίπτυχο κακίας-καλοσύνης ή ελαττωμάτων-προτερημάτων στηρίχτηκαν οι μορφές πολλών λογοτεχνικών ηρωίδων, άλλοτε με την απεικόνιση αντίθετων χαρακτήρων, άλλοτε ως σύνθεση αρνητικών και θετικών στοιχείων στην ίδια γυναίκα. Το θέμα μας λοιπόν είναι καταρχήν ενδολογοτεχνικό, όχι όμως αποκλειστικά, γιατί η λογοτεχνία τρέφεται από την εποχή της, ενώ έχει και τη δύναμη να θρέψει με τον τρόπο της την κοινωνία.

Ο Θεοτόκης ήταν ένας βαθιά ανθρωπιστής συγγραφέας με μεγάλες ψυχογραφικές ικανότητες, που κατόρθωσε να πλάσει ολοκληρωμένους λογοτεχνικούς χαρακτήρες. Ως δημιουργός διερεύνησε μια σειρά από θέματα, όπως το πάθος, ο θάνατος,

⁴ Συμεών Λογοθέτης, *Χρονογραφία* (130, 3, 8-10), επιμ. S. Wahlgren, Walter de Gruyter, Berlin 2006, σ. 216.

η εξουσία, μέσα στα οποία ο έρωτας, και μάλιστα ιδωμένος από την πλευρά της γυναίκας, είχε καθοριστικό ρόλο. Έχοντας ως βάση λοιπόν τη νουβέλα του *Η τιμή και το χρήμα*, μας δίνεται η ευκαιρία να θέσουμε ορισμένα ερωτήματα γύρω από το θέμα της νέας ερωτευμένης γυναίκας στο σύνολο της πεζογραφίας του: μέσα σε ποιο κοινωνικό και λογοτεχνικό περιβάλλον εμπνεύστηκε ο συγγραφέας τις ιστορίες του και σε ποιον καλλιτεχνικό διάλογο ιδεών και έργων συμμετείχε; Ποιες ήταν οι ηρωίδες του και ποια ήταν η τύχη τους; Κατά πόσο τα θέματα του έργου του ανταποκρίνονται στις ανησυχίες και τους προβληματισμούς της εποχής του; Μήπως με τους γυναικείους χαρακτήρες του θέλει να θέσει νέα ζητήματα; Μαζί με ποιους ομότεχνούς του συμπορεύεται και σε ποιους αντιτίθεται;

Με αφετηρία το τελευταίο ερώτημα θα ανοιχτούμε σε πιο βαθιά νερά. Θα ερευνήσουμε δηλαδή πώς παρουσιάζεται στην ελληνική και ευρύτερα στην ευρωπαϊκή λογοτεχνία, από τα μέσα περίπου του 19ου αιώνα ως και τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, η μορφή της ερωτευμένης γυναίκας, και αν τα σχετικά έργα μάς επιτρέπουν να διατυπώσουμε για το θέμα αυτό ορισμένα συμπεράσματα με ευρύτερη εφαρμογή. Στην πορεία μας θα σταθούμε πρώτα

στον ίδιο τον Κωνσταντίνο Θεοτόκη ως συγγραφέα, για να δώσουμε σε αδρές γραμμές την εικόνα του, θα περάσουμε κατόπιν στην *Τιμή και το χρήμα*, για να εξετάσουμε την πυκνή ύφανση της γραφής της, και θα καταλήξουμε στην παρουσίαση μιας ολόκληρης πινακοθήκης ερωτευμένων ηρωίδων. Συγκεντρώνοντας τις αξιοσημείωτες ομοιότητές τους, θα δοκιμάσουμε να σχεδιάσουμε μια τυπολογία προσώπων-ρόλων και θεματικών μοτίβων, που διαμορφώθηκαν τόσο με λογοτεχνικά όσο και με κοινωνικά κριτήρια.

Ο εισηγητής της κοινωνιστικής πεζογραφίας

Σαν άλλον κόσμο κάτοικος

Κ. ΠΑΛΑΜΑΣ⁵

Ο Κωνσταντίνος Θεοτόκης (1872-1923) ανήκει στους επιγόνους της μεγάλης σειράς των Επτανήσιων δημιουργών που φώτισαν τα ελληνικά γράμ-

⁵ Ο Κωστής Παλαμάς τον περιγράφει γύρω στα 1897: «νεότατος [...] με τη λεπτή, ωχρή, εκφραστική και σαν αφηρημένη όψη του [...] μου έκαμιν εντύπωση σαν άλλου κόσμου κάτοικος»: «Ενθύμηση του Κωνσταντίνου Θεοτόκη», *Απαντα*, τ. 10, Μπίρης, Αθήνα χ.χ., σ. 345.

ματα κατά τον 19ο κυρίως αιώνα. Στη ζωή και το έργο του παρουσιάζει πολλά από τα τυπικά χαρακτηριστικά καταγωγής και παιδείας της επτανησιακής λογιосύνης: αριστοκρατική γενιά και οικονομική άνεση, που επιτρέπει πρώτα μακρές σπουδές σε θεωρητικές κυρίως επιστήμες και κατόπιν δίνει τη δυνατότητα σε έναν βίο αφοσιωμένο στη μελέτη· πρωτότυπη λογοτεχνική παραγωγή και παράλληλα συστηματική και μακρόχρονη μεταφραστική ενασχόληση με κλασικά κείμενα. Στην περίπτωση του, όμως, διαγράφονται και ουσιαστικές διαφορές: ο γάμος του με μια ξένη και πολύ μεγαλύτερη από αυτόν γυναίκα, τη Βοημή βαρόνη Ερνεστίνα φον Μάλοβιτς, η επιδίωξη της συχνής εκδοτικής παρουσίας στην Αθήνα, τα μεγάλα οικονομικά προβλήματα κατά τα τελευταία χρόνια της ζωής του, και τέλος η στροφή του στον σοσιαλισμό⁶. Αυτές οι

⁶ Για τη ζωή του Θεοτόκη υπάρχουν δύο αναλυτικά χρονολόγια: Βασίλης Καλαμαράς, «Εργοβιογραφία Κωνσταντίνου Θεοτόκη», *Διαβάζω*, τχ. 92 (18.4.1984), Αφιέρωμα: Κωνσταντίνος Θεοτόκης, σ. 14-18· Μαρία Μαρτζούκου, «Χρονολόγιο Κωνσταντίνου Θεοτόκη», *Πόρφυρας*, τχ. 57-58, ό.π., σ. 185-206. Υπάρχουν επίσης και αρκετά άλλα σχετικά δημοσιεύματα· σημειώνω εδώ τα κυριότερα, που περιλαμβάνουν και επιμέρους πηγές:

αλλαγές δηλώνουν ουσιαστικά το τέλος μιας εποχής και τρόπον τινά καθορίζουν το θέμα και καθρεφτίζονται μέσα στη νουβέλα *Η τιμή και το χρήμα*.

Στην πνευματική του πορεία δύο άνθρωποι πολύ διαφορετικοί λειτούργησαν ως μέντορες: ο Λορέντζος Μαβίλης και ο Κώστας Χατζόπουλος. Ο πρώτος, φλογίζοντας τη φιλοπατρία του, τον συγκρατούσε στη λογοτεχνική παράδοση της Επτανήσου και τον οδήγησε στην ενασχόληση με την ποίηση, στην εκμάθηση νεκρών γλωσσών⁷, στις περίτεχνες μεταφράσεις εκτενών ποιημάτων από τα λατινι-

---

Κώστας Δαφνής, «Κωνσταντίνος Θεοτόκης, η πορεία μιας ζωής», *Νέα Εστία*, τ. 94, τχ. 1115 (Χριστούγεννα 1973), σ. 236-272· Αιμ. Χουρμούζιος, *Κωνστ. Θεοτόκης, Ο εισηγητής του κοινωνικού μυθιστορήματος στην Ελλάδα. Ο άνθρωπος – το έργο, Οι Εκδόσεις των Φίλων*, Αθήνα ²1979· Σπυρίδων Θεοτόκης, *Τα νεανικά χρόνια του Κωνσταντίνου Θεοτόκη*, Εκδόσεις Πρόσπερος, Αθήνα 1983· Δάλλας, *Κωνσταντίνος Θεοτόκης*, ό.π., με αναλυτική εργογραφία στις σ. 39-46. Ας σημειωθεί, τέλος, ότι ο Φίλιππος Φιλίππου εξέδωσε το βιβλίο *Κωνσταντίνος Θεοτόκης, σκλάβος του πάθους* στη σειρά «Βίοι Αγίων» των Εκδόσεων Ηλέκτρα, Αθήνα 2006.

⁷ Ο Θεοτόκης γνώριζε γερμανικά, γαλλικά, ιταλικά, αγγλικά και ισπανικά, αλλά και αρχαία ελληνικά, λατινικά, σανσκριτικά, εβραϊκά και παλαιοπερσικά.

κά, βεδικών ύμνων και αποσπασμάτων του ινδικού έπους *Μαχαμπαράτα*. Ο δεύτερος τον ώθησε προς το μέλλον, με τις συζητήσεις και τις κοινές τους δράσεις για τον σοσιαλισμό και κατόπιν με την προσχώρησή τους στο βενιζελικό στρατόπεδο. Με τον συνομήλικό του Χατζόπουλο είχαν αρκετά κοινά σημεία: τον γάμο τους με ξένη, την παραμονή τους στη Γερμανία⁸, την ενασχόληση με την πεζογραφία, και ιδιαίτέρως με θέματα που προέρχονταν από την ιδιαίτερη πατρίδα τους, και τις μεταφράσεις έργων δυτικής λογοτεχνίας. Και με τους δύο τον έδενε δυνατά η αμοιβαία αγάπη για τη δημοτική γλώσσα, για την οποία συστηματικά αγωνίστηκαν.

⁸ Σύμφωνα με μαρτυρία της γυναίκας του Χατζόπουλου, ο Θεοτόκης το 1908 στο Μόναχο ήταν ο «καθημερινός επισκέπτης» τους και ο «καλύτερος φίλος» τους. Βλ. Σάννου Χαίγκμαν-Χατζοπούλου, *Τα απομνημονεύματά μου. «Η ζωή μου με τον Κώστα Χατζόπουλο»*, επιμ.-σχόλια Μαίρη Χρυσικοπούλου, Λαογραφικό-Ιστορικό-Φιλολογικό Μουσείο Αιτωλοακαρνανίας, Αγρίνιο 2011, σ. 86. Ο Χατζόπουλος είχε αφιερώσει στον Θεοτόκη «Με αγάπη και τιμή» τη μετάφρασή του: Γκαίτε, *Ιφιγένεια εν Ταύροις. Δράμα σε πράξεις πέντε*, μεταφραστική δοκιμή Κωσταντίνου Χατζόπουλου, Τυπογραφείο Ερρίκου Λάουππ, Τυβίγγη 1910, σ. 1*.

Εξαιρετικά σημαντική υπήρξε και η παρουσία της Ειρήνης Δεντρινού (1879-1974) στη ζωή του. Στον ανδροκρατούμενο κόσμο της νεοελληνικής λογοτεχνίας του 19ου και των αρχών του 20ού αιώνα, η Δεντρινού, ποιήτρια και πεζογράφος, με πλούσιο έργο στη μελέτη τής –κερκυραϊκής κυρίως– λογοτεχνίας, ανήκε στις πρώτες διανοούμενες γυναίκες με αυτόφωτη παρουσία⁹. Γνωρίστηκαν το 1903. Έργο τους υπήρξε η «Συντροφιά των Εννιά», που έπαιξε σημαντικό ρόλο στην πνευματική ζωή της Κέρκυρας. Η αρμονική συνεργασία τους, η φιλία, οι κοινές απόψεις για τη δημοτική γλώσσα και τη λογοτεχνία έκρυβαν από την πλευρά του Θεοτόκη έναν βαθύ και απελπισμένο έρωτα, που αποκαλύπτεται στα ανέκδοτα εκείνη την εποχή ποιήματά του¹⁰. Κατά πόσο

⁹ Βλ. σχετικά Θεοδόσης Πυλαρινός, *Ειρήνη Δεντρινού (1879-1994). Από τη μεγάλη ακμή έως την αναπόφευκτη πτώση της Κερκυραϊκής Σχολής*, αδημοσίευτη διδ. διατριβή, ΕΚΠΑ 1997· του ίδιου, *Το λεύκωμα της Ειρήνης Α. Δεντρινού*, Εκδόσεις Ειρμός, Αθήνα 1989· του ίδιου, «Τριάντα ανέκδοτες επιστολές και ένα ποίημα του Μάρκου Ζαβιτσιάνου για την Ειρήνη Δεντρινού», *Πόρφυρας*, τχ. 57-58, ό.π., σ. 446-468.

¹⁰ Τα σονέτα του Θεοτόκη έδωσαν την αφορμή για αρκετά σχετικά δημοσιεύματα· βλ. Θεοδόσης Πυλαρινός, «Η

από την πλευρά της Δεντρινού υπήρξε άλλο αίσθημα εκτός από την εκτίμηση, τη στοργή, πιθανώς και τη συγκρατημένη ματαιοδοξία για το πάθος που είχε εμπνεύσει, δεν το γνωρίζουμε. Θα πρέπει, εξάλλου, να λάβουμε υπόψη όχι μόνο το ότι και οι δύο ήταν παντρεμένοι αλλά και τα ήθη του κοινωνικού τους περιγυρου, την περιέργεια, τη φιλόφογη διάθεση, τα στενά όρια του καθωσπρεπισμού. Στην επιφάνεια υπήρχε μόνο ο συγκρατημένα οικείος τόνος στην ιδιωτική αλληλογραφία τους και η θερμή αφιέρωση στο έργο του *Η τιμή και το χρήμα*.

Αρχικά ο Θεοτόκης, επηρεασμένος από τον αισθητισμό και τον νιτσεισμό, αντλούσε τα θέματά του από παλαιούς θρύλους, έργα μυθολογίας (αρχαιοελληνικής και ινδικής), αρχαίας ή μεσαιωνικής

ποιητική ερωτική αλληλογραφία Κωνσταντίνου Θεοτόκη και Ειρήνης Α. Δεντρινού», *Κωνσταντίνος Θεοτόκης. Μελετήματα*, επιμ. Θεοδόσης Πυλαρινός, Βιβλιοθήκη Τράπεζας Αττικής, Αθήνα 2004, σ. 29-42· Κ. Γ. Κασίνης, «Η τροπική των σονέττων του Θεοτόκη ως δίκτυο πολιτισμικής αναφοράς», *Πόρφυρας*, τ. ΙΖ', τχ. 80 (Γεν.-Μάρτ. 1997), σ. 137-156. Εκτός από παλαιότερες μη πλήρεις εκδόσεις τους, βλ. την πιο πρόσφατη και συνολική: Κωνσταντίνος Θεοτόκης, *Τα σονέτα*, εισαγ.-επιμ. Ορ. Αλεξάκης, Εκδόσεις Ωκεανίδα, Αθήνα 1999.